

(2011) (Neuverejnené)

Vážený pán prezident,

Chcem Vám poďakovať za česť, ktorá sa mi dostala tým, že ste ma, na základe návrhu príslušného poradného zboru, zaradili medzi kandidátov na udelenie 13. Ceny Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97 pre rok 2011. Je to veľká pocta pre mňa i mojich spolupracovníkov na Univerzite Komenského. Chcem Vás však zároveň požiadať, aby ste ma zo zoznamu možných kandidátov vyradili a aby ste sa rozhodli pre iného kandidáta. Verím, že moje dôvody, ktoré nižšie uvádzam, nájdú u Vás pochopenie.

Váš program VIZE 97 som pozorne sledoval od jeho začiatku a chápal som ho v tom zmysle, ako ho vo svojom liste charakterizujete: ako ocenenie a vyzdvihnutie tých jednotlivcov, ktorí prezentujú verejnosti predstavy originálne a priekopnícke, takže sa netešia väčšinovej podpore, ale mohli by inšpirovať a v dobrom zmysle ovplyvňovať budúcnosť. Necítim sa, že by som svojou prácou a svojimi názormi patril do tejto kategórie osobností. Som učiteľom a vedeckým pracovníkom štandardného zaradenia, predstavujúcim to väčšinové zameranie v československej vede, ktorý v r. 1992 označil Ivan Havel v časopise Vesmír (71, 2/63) ako „scientizmus“ a ktorého globálnu povahu a dosah ste Vy osobne kritizovali a odsúdili vo svojom prejave na Svetovom ekonomickom fóre v Davose v r. 1992.

V mojom pohľade väčšina osobností, ktorým ste cenu VIZE 97 udelili, zdieľajú tú istú nespokojnosť so stavom súčasnej vedy, akú ste v Davose, a neskôr pri iných príležitostiach, vyjadrili Vy a stotožňujú sa s Vaším normatívnym apelom na potrebu jej premeny. Zdeněk Neubauer je môj dlhoročný priateľ, s ktorým sme si behom dvoch desaťročí husákovskej normalizácie vymieňali svoje rozdielne názory, navzájom sme sa kritizovali a verím, že aj inšpirovali, ale vždy som cítil potrebu vyjadrovať zásadný nesúhlas s jeho výkladom biológie i s jeho filozofickými postojmi. Ako dôsledný čitateľ jeho textov mal som problém porozumieť jeho prejavu, ktorý predniesol pri udeľovaní ceny VIZE 97 v r. 2001, hoci som rozumel emocionálnej podpore, ktorú tejto jedinečnej osobnosti českej kultúry vyjadril psychiater Cyril Höschl, i imunológ Ivan Lefkovits. Presne to isté možno povedať o inom laureátovi VIZE 97, Petrovi Vopěnkovi. Veľmi oceňujem jeho priekopnícku alternatívnu teóriu množín, dobre sme si rozumeli aj ako politici, keď sme zastávali posty ministrov školstva ČR a SR ešte spoločného štátu, ale v ostrom odsúdení Vopěnkových vyjadrení na adresu súčasnej vedy, ktoré odzneli v jeho prejave pri preberaní ceny VIZE 97 v r. 2004, som stál na strane jeho kritikov profesorov Václava Hořejšího a Rudolfa Záhradníka (Vesmír 2004 a 2005), a to aj po Vopěnkovej podráždenej reakcii na ich námietky. Tak isto som plno chápal kritické stanoviská českých kolegov ku prílišným zovšeobecneniam nositeľa Ceny za rok 2007 Stanislava Grofa, k jeho koncepcii panpsychizmu, i k jeho obrany astrológie, aj keď ináč oceňujem jeho priekopnícke bádania o povahe ľudskej spirituality, založené pôvodne na testovaní psychotropných drog a potom na jeho originálnej technike „holotropného dýchania“. Laureátka ceny za rok 2008, Julia Kristeva, má môj obdiv za svoje literárne dielo, ale súhlasím s jej kritikmi fyzikmi Alanom Sokalom a Jeanom Bricmontom (Impostures intellectuelles, Éditions Odile Jacob, 1997), ktorí nekompromisne odsúdili, ba zosmiešnili, jej diletantské zneužívanie a skresľovanie pojmov matematiky a prírodných vied.

Moje ambície vo vede boli vždy menšie, než ambície tých mysliteľov, ktorých ste v minulosti poctili cenou VIZE 97. Bol som vyškolený ako chemik a biológ na Karlovej univerzite v Prahe a z úzkeho redukcionistického uhlu pohľadu prírodovedca som vždy videl aj problémy psychologické, etologické a psychiatrické, ba aj politické, keď mi osud vnútil nedobrovoľné zamestnanie na takýchto špecializovaných pracoviskách. Podľa mojich predstáv dianie vo vesmíre je riadené druhou vetou termodynamiky, tá viedla aj ku vzniku života na Zemi, k jeho evolúcii darwinovskými mechanizmami prirodzeného výberu

a k objaveniu sa človeka ako biologického druhu *sui generis*. S človekom sa objavil nový typ evolúcie, kultúrna evolúcia, ktorá ho vyčlenila z prírody a vyprodukovala také kultúrne fenomény ako ekonomika, politika, náboženstvo, umenie a veda. Biologickým špecifikom človeka je schopnosť sebauvedomenia, tým aj vedomé prežívanie emócií vo forme citov, snaha aposteriorne racionalizovať svoje city a vysvetliť si svet konzistentne a zároveň, pokiaľ možno, totálne. To robí z človeka racionalizujúceho mýtofilného živočicha. Prírodná, a rovnako aj kultúrna evolúcia majú vlastnú autonómnu dynamiku, ktorú ani ľudský jedinec, ani ľudstvo ako celok v podstate nemôžu ovplyvňovať. Práve len vďaka ľudskej mýtofilii sa zrodila gigantická ilúzia Osobného Správcu, ktorý túto dynamiku riadi a o existencii ktorého nám bola Pravda zjavená a je uložená vo Svätom Písme (bohužiaľ, Svätých Písiem je minimálne troje, židovská Tóra, kresťanská Biblia a islamský Korán a každé z nich nám predkladá Jedinú a Nespochybniteľnú Pravdu). Ale mýtofilia položila v antickom Grécku a Ríme aj základy pre sekulárnu predstavu človeka ako Racionálnej bytosti, a na týchto základoch bola vybudovaná monumentálna stavba európskeho filozofického racionalizmu. Jeho prejavom bolo Osvietenstvo a jeho testom sa stal v 20. storočí komunizmus. S komunizmom skrachoval tradičný európsky racionalizmus – nie však veda! Krach komunizmu naopak dokonale komplementuje to, čo nám o človeku, jeho možnostiach a jeho vyhlídkach hovorí súčasná veda.

Lebo aj veda je súčasťou autonómnej dynamiky kultúrnej evolúcie; „prihodila sa“ nám, nevládneme ňou a dá sa len opatrne odhadovať, kam nás privedie. Veda, na rozdiel od všetkých ostatných kultúrnych fenoménov je interkulturálna, zdieľaná celým ľudstvom, odhaľuje nám pravdu o svete postupne, po drobných kvapôčkach, a dokazuje, že nám nijaká pravda nebola nikým nikdy zjavená. Upozorňuje nás na úžasnú silu našich emócií a úžasnú slabosť nášho rozumu: rozum dokáže konceptuálne popísať len nepatrnú časť sveta, vymedzenú Kantovými bariérami kauzality, priestoru, času. Žiaľ, dnešná veda aj stále agresívnejšie prekračuje Kantove bariéry, podáva nám správu o svete, ktorý nedokážeme chápať a cez techniku vytvára artefakty stále zložitejšie, a tie sa tiež už vymykajú našej schopnosti rozumieť im a riadiť ich; okrem toho, že ich veda robí príliš komplexnými, o ich dynamike rozhoduje samostatná darwinovská evolúcia v aréne trhovej ekonomiky. Zdá sa mi byť verným popisom situácie to, čo ste vyjadrili v prejave v Davose v r. 1992: „Tradiční věda popisuje s chladnokrevností sobě vlastní různé alternativy naší záhuby, není však už schopna nabídnout vskutku účinný a reálně použitelný návod k jejich odvrácení.“

Pán prezident, toto je asi bod, v ktorom sa moje pohľady stretávajú s Vašou analýzou stavu súčasného sveta. Stretávajú sa v popise, ale nie v ich kauzálnom výklade a ani v záveroch o tom, čo by bolo treba robiť. To bol aj dôvod prečo som ja, obdivovateľ Vašej občianskej a intelektuálnej statočnosti v zlých dobách komunizmu, patril po jeho páde ku kritikom Vašej politickej aktivity a názorov, o ktoré sa opierala. Nevedel som sa stotožniť s Vaším presvedčením, že treba opustiť tradičnú vedu, že veda „zabíja Boha a usedá na jeho uprázdnený trún“, že je treba „rehabilitovať také sily, jako je přirozená, jedinečná a neopakovatelná zkušenost světa ... dát opět věcem šanci, aby se vyjevily takové, jaké jsou, vnímat jejich jedinečnost, vnímat pluralitu světa a nesešněrovávat ji pořád jen hledáním společných jmenovatelů a převáděním všeho na společnou rovnici.“ Tak isto som nechápal Vaše tvrdenie, že „dříve nebo později stane politika před úkolem najít svou novou postmoderní tvář. Politik se musí stát opět člověkem, který věří nejen vědeckému obrazu a odborné analýze světa, ale i světu jako takovému; nejen sociologickým statistikám, ale i lidem; nejen objektivní interpretaci skutečnosti, ale i její duši; nejen převzaté ideologii, ale i vlastní myšlence; nejen ranním svodkám, ale i svému citu. Duše, vlastní spiritualita, vlastní a ničím nezprostředkovaný vhléd do věcí, odvaha být sám sebou a jít svou originální cestou, kterou doporučuje svědomí, pokora před tajemným řádem bytí, důvěra v jeho přirozené směřování a především důvěra ve vlastní subjektivitu jako hlavní spojnicí se subjektivitou

světa - to jsou, myslím, vlastnosti, které by měli pěstovat politici budoucnosti.“ Obávam sa, že tento Váš pohľad určil aj Vaše aposteriorné racionalizovanie rozpadu federálneho štátu s tvrdením, že Slováci si želali rozdelenie spoločného štátu a že nik z nich proti tomuto nelegitímnemu aktu neprotestoval – zdieľal som nesúhlas s týmto Vaším argumentom, ktoré vyslovili moji slovenskí priatelia Eva Kováčová, Katarína Zavacká, Soňa Čechová, Anastázia Ginterová a Branislav Líška (Britské listy 2.6.2006).

Musel som, žiaľ, súhlasiť so Slavojom Žižekom (Attempts to escape the logic of capitalism: London Review of Books, No. 21, 1999), ktorý v kritike Vašej eseje „Kosovo and the End of the Nation-State“ napísal: „Havel further invokes this ‘higher law’ when he claims that ‘human rights, human freedoms . . . and human dignity have their deepest roots somewhere outside the perceptible world . . . while the state is a human creation, human beings are the creation of God.’ He seems to be saying that NATO forces were allowed to violate international law because they acted as direct instruments of the ‘higher law’ of God – a clear-cut case of religious fundamentalism.“

Udelenie ceny VIZE 97 človeku mojich názorov, by zdanlivo potvrdzovalo pluralitu Vášho výberu laureátov tejto ceny. Vyjadrovalo by Vašu podporu názorového polymorfizmu. Obávam sa však, že by sa to dalo vykladať aj ako potvrdenie, že sa ja, prísny oponent postmodernizmu, stotožňujem s jeho premisou, že veda je len jednou podobou rozmanitých „meganarácií“, rozprávaním veľkých príbehov, ekvivalentná iným, ako sú mýty, náboženstvá, literárne fikcie. Pre mňa veda nie je panaceou, ani nás priamočiaro nevedie do ríše slobody a blahobytu; je však naším jediným nástrojom, ktorým sa presvedčame, do akých bludov nás dostáva naša mýtofilia, a učí nás skromne chápať naše miesto v evolučnej škále prírody. Zastávam pri tom postoj Josepha Schumpetera, ktorý si na Slovensku zvolil v r. 1996 Samuel Abrahám ako motto svojho časopisu Kritika a kontext: „Uvedomiť si relatívnu platnosť svojho presvedčenia a neochvejne na ňom trvať, to je črta, ktorou sa civilizovaný človek líši od barbara.“ Isaiah Berlin, komentoval Schumpeterovu tézu takto (Za zrkadlom moderny, Archa, 1991): „Požadovať viac ako toto, je azda hlboká a nevyliciteľná metafyzická potreba, ale dovoliť, aby táto potreba určovala ľudské praktiky, je symptómom rovnako hlbokej a nebezpečnej morálnej a politickej nezrelosti.“ Pre mňa prejavom tejto nezrelosti je na jednej strane fundamentalizmus a na druhej strane postmoderný cynizmus. Ako sa hlásim k Schumpeterovi a Berlinovi, rovnako vyznávam aj presvedčenie Carla F. von Weizsäckera (Ideme v ústrety asketickej kultúre? Archa, 1995): „Tolerancia ako politická záruka slobody pre iných nie je zrieknutím sa otázky pravdy, ale tvorbou priestoru pre ňu. Pluralisticky pripustené hodnoty nie sú všetky rovnako dobré, nie je teda jedno, ktorú si zvolíme. ... Pravda je sama o sebe intolerantná. Kto vie, že dvakrát dva sú štyri, môže síce o tom mlčať, ale nemôže úprimne pripustiť, že by to mohlo byť aj päť, a keď blaho spoločnosti závisí od toho, či pozná a uznáva, že dvakrát dva sú štyri, musí o toto uznanie bojovať. Tolerancia ako neutralita voči pravde je zhubná. Ale pretože pravdu možno prijať iba v slobode, nie pod nátlakom, je tolerancia ako tvorba priestoru, v ktorom možno pravdu nájsť a prijať, nevyhnutná.“

Verím, pán prezident, že sa mojím argumentom dostane u Vás porozumenia. A že tým aj prijmete moju prosbu, aby napriek tomu, že považujem Váš návrh mojej osoby na udelenie ceny VIZE 97 za osobnú poctu, ste svoju voľbu zmenili. Ďakujem Vám za Vašu priazeň.

S úctou

Ladislav Kováč